

TOIMINTASUUNNITELMA

2010

TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA
FORSKNINGSETISKA DELEGATIONEN
NATIONAL ADVISORY BOARD ON RESEARCH ETHICS

TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA

Toimintasuunnitelma vuodelle 2010

Tutkimuseettinen neuvottelukunta perustettiin vuonna 1991 käsittelemään tieteelliseen tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä ja edistämään tutkimusetiikkaa (Asetus tutkimuseettisestä neuvottelukunnasta, 1347/1991). Ensimmäinen neuvottelukunta aloitti toimintansa vuonna 1992. Neuvottelukunnan pääsihteeri ja avustaja toimivat nykyään Tieteellisten seurain valtuuskunnan yhteydessä Helsingissä.

Neuvottelukunnan tehtävät

Opetusministeriön asettaman tutkimuseettisen neuvottelukunnan tehtävänä on:

1. tehdä esityksiä ja antaa lausuntoja viranomaisille tutkimuseettisistä lainsäädäntö- ja muista kysymyksistä
2. toimia asiantuntijaelimenä tutkimuseettisiä ongelmia selvitettäessä
3. tehdä aloitteita tutkimuseettisistä edistämiseksi sekä edistää tutkimusetiikkaa koskevaa keskustelua Suomessa
4. seurata alansa kansainvälistä kehitystä sekä osallistua aktiivisesti kansainväliseen yhteistyöhön
5. harjoittaa tutkimuseettisiin kysymyksiin liittyvää tiedotustoimintaa.

Kokoonpano

Opetusministeriö nimitti tutkimuseettisen neuvottelukunnan nykyisen kokoonpanon kaudelle 1.2.2010–31.1.2013. Neuvottelukunnan puheenjohtajana toimii kansleri, professori Krista Varantola Tampereen yliopistosta ja varapuheenjohtajana professori Veikko Launis Turun yliopistosta. Neuvottelukunnan pääsihteerinä toimii dosentti Liisa Nieminen ja avustajana Terhi Tarkiainen. Neuvottelukunnan jäsenet ovat:

Lainsäädäntöneuvos Markku Helin (oikeusministeriö),
Johtaja Arja Kallio (Suomen Akatemia),
Professori Riitta Keiski (Oulun yliopisto),
Yliopettaja Irma Mikkonen (Savonia-ammattikorkeakoulu),
Neuvotteleva virkamies Tuula Pehu (maa- ja metsätalousministeriö),
Tutkimusprofessori Jussi Simpura (THL),
Lakiasiainpäällikkö Ari Suomela (TEKES),
Professori Pirkko Walden (Åbo Akademi).

Toimintasuunnitelma on hyväksytty tutkimuseettisen neuvottelukunnan kokouksessa 28.4.2010.

Krista Varantola
Puheenjohtaja

Liisa Nieminen
Pääsihteeri

Toiminnan painopisteet 2010

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on kokemuksen myötä havainnut ennaltaehkäisevän toiminnan tärkeyden. Järjestettyjen seminaarien ja luentojen johdosta neuvottelukunta on saanut positiivista palautetta, ja seminaarit ovat osaltaan luoneet mahdollisuuksia yhteistyöhön muiden toimijoiden kanssa. Vuoden 2010 aikana neuvottelukunta jatkaa samankaltaista ennaltaehkäisevää toimintaa.

Keskeisiä strategisia tavoitteita:

1. tutkimuseettisen integriteetin vahvistaminen,
2. hyvän tieteellisen käytännön koulutus ja loukkausten ennaltaehkäisy,
3. väärinkäytösten hallinnollisten selvitysprosessien toimivuuden parantaminen,
4. verkottumisen tiivistäminen kansallisesti ja kansainvälisesti,
5. avoin tiedottaminen,
6. hyvien kansainvälisten käytänteiden hyödyntäminen suomalaisessa tutkimuseettisessä kulttuurissa.

Neuvottelukunta pyrkii painottamaan toimintaansa yhä enemmän asiantuntijatehtäviin tutkimuseettisen ilmapiirin seurannassa ja paremman toimintakulttuurin luomisessa. Tutkimuseettisen koulutuksen kehittäminen yliopistoissa, tutkijakouluissa, ammattikorkeakouluissa ja muilla sektoreilla koetaan erittäin tärkeäksi. Ammattikorkeakoulujen muuttuvan roolin vuoksi myös tutkimuseettisten kysymysten käsittelylle on niissä aiempaa enemmän kysyntää. Myös yliopistoudistus tuo neuvottelukunnalle uusia haasteita.

1. Neuvottelukunnan voimavarat

Neuvottelukunnan toiminnan lisääntymisen myötä myös sille osoitettujen varojen edellytetään vastaavan suunnitellusta toiminnasta koituvia menoja. Vuonna 2009 neuvottelukunnalle osoitettiin yhteensä 35 000 €, joista 10 000 € oli osoitettu toimintamenoihin ja 25 000 € neuvottelukunnan julkaisu- ja seminaarikuluihin.

Vuonna 2010 neuvottelukunnan menoissa painottuvat seminaarit, koulutus ym. sekä kotimaassa että ulkomailla.

2. Hyvän tieteellisen käytännön loukkausten ennaltaehkäisy ja koulutustoiminta

Tutkimuseettinen neuvottelukunta jatkaa vuonna 2010 hyvän tieteellisen käytännön loukkaamista koskevien epäilyjen käsittelemistä ja pyrkii samalla ehkäisemään toiminnallaan tieteellistä vilppiä. Neuvottelukunnan vuonna 2002 julkaisemiin ohjeisiin ”Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen” on sitoutunut yhteensä 89 tutkimusorganisaatiota – kaikki Suomen yliopistot ja ammattikorkeakoulut sekä suuri osa tutkimuslaitoksista. Toteutetut ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen yhdistämishankkeet ovat jo vähentäneet lukumäärää, ja etenkin ammattikorkeakoulujen yhdistäminen saattaa lähivuosina vielä vähentää sitoutuneiden organisaatioiden lukumäärää.

Tarkoitus on selvittää, voisivatko kaikki tutkimusrahoittajat (säätöt ml.) samoin kuin tieteelliset seurakuntat sitoutua noihin ohjeisiin.

Ohjeita tehdään edelleen aktiivisesti tunnetuiksi tulevalla toimikaudella. Saadun palautteen johdosta joudutaan pohtimaan myös ohjeiden uudistamista.

Ihmistieteellisen tutkimuksen eettisen arvioinnin ohjeistaminen

Vuosina 2003–2005 humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä pohtinut tutkimuseettisen neuvottelukunnan asettama työryhmä julkaisi elokuussa 2006 työnsä tuloksena kirjan ”Etiikkaa ihmistieteille” (toim. Jaana Hallamaa et al.). Se loi perustan eettisten kysymysten pohdinnalle jättäen vielä avoimeksi sen vaikeasta ratkaistavissa olevan kysymyksen, mikä tutkimus kuuluisi eettisen sääntelyn piiriin ja miten sääntely tulisi toteuttaa.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta asetti 1.11.2007 uuden työryhmän pohtimaan sitä, miten humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen mahdollinen eettinen ohjeistus ja ennakoarviointi tulisi toteuttaa käytännössä.

Työryhmä koostui sekä neuvottelukunnan jäsenistä että pääosin tieteellisten seurojen nimeämistä jäsenistä. Työryhmän sihteerinä toimi neuvottelukunnan pääsihteeri.

Työryhmän mietintö valmistui vuoden 2009 alussa, minkä jälkeen neuvottelukunta järjesti laajan lausuntokierroksen ehdotuksista. Sen perusteella työryhmän ehdotuksiin tehtiin vielä joitakin muutoksia, minkä jälkeen neuvottelukunta hyväksyi keväällä 2009 ”Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotuksen eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi”. Vuoden 2010 alussa neuvottelukunta lähetti kyseisen asiakirjan (suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi) kaikille ”Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen” –ohjeistukseen sitoutuneille tutkimusorganisaatioille rehtorien ja johtajien allekirjoitettavaksi. Sitoutumisia on tullut tasaista tahtia siten, että huhtikuussa 2010 noin puolet em. organisaatioista on sitoutunut eettisiin periaatteisiin.

Neuvottelukunta järjestää syksyllä 2010 koulutustilaisuuden yliopistojen ja tutkimuslaitosten eettisille toimikunnille. Koska toimikuntien perustaminen on vielä kesken monessa paikassa, on tässä vaiheessa hyvä vaihtaa kokemuksia asiasta. Tampereen yliopistossa ollaan ilmeisesti pisimmällä, joten sitä voidaan pitää eräänlaisena mallina muille.

Ansioluettelon laatimisen ohjeistaminen

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on joutunut viime aikoina kiinnittämään huomiota virheelliseen tutkinto- ja virkanimikkeiden käyttöön ja kääntämiseen. Osa vääristä merkityksistä on tahallisia ja harhaanjohtavia antaen virheellisen kuvan hakijan ansioista. Neuvottelukunta järjesti 2006 keväällä yhdessä Helsingin yliopiston kanssa seminaarin ”Ansioluettelon laatiminen”. Saatu palaute viestitti selvästi ohjeistuksen tarpeesta. Vaikka jokaisella rahoitus- ja työnantajaorganisaatiolla on omat toivomuksensa, yhtenäiset perussuositukset antaisivat hyvän pohjan luotettavan ansioluettelon laatimiselle. Neuvottelukunta on keskustellut Suomen Akatemian kanssa yhteistyöstä ja on alustavasti sitoutunut jatkamaan ohjeiden työstämistä yhteistyössä opetusministeriön, Suomen Akatemian ja muiden tutkimusrahoittajien kanssa. Hanke jatkuu vuonna 2010, jolloin se on tarkoitus viedä loppuun. Myös Unifi olisi tarkoitus saada mukaan yhteistyöhön. Sen jälkeen kun yliopistoissa ei enää käytetä nimikirjoja, ansioluettelon laatimisen ohjeistukselle on entistä enemmän tarvetta.

3. Tutkimuseettisen koulutuksen kehittämis- ja opetusyhteistyö

Opetus- ja tutkimushenkilöstön kouluttaminen

Tärkeänä tutkimuseettisen neuvottelukunnan toiminnan kehittämiskohteena on verkoston luominen paikallisten tutkimuseettisten yhteys henkilöiden välille yliopistoihin, tutkimuslaitoksiin, korkeakouluihin ja ammattikorkeakouluihin.. Neuvottelukunnan puheenjohtaja, eräät jäsenet ja pääsihteeri ovat osallistuneet luennoitsijoina moniin yliopistoissa ja muissa tutkimusorganisaatioissa järjestettyihin koulutustilaisuuksiin.

Neuvottelukunta on järjestänyt vuosina 2004 ja 2006 yhdessä Suomen Akatemian kanssa ”Tutkimuseettiä kouluttajille” -tilaisuuden, jonka tavoitteena on ollut valtakunnallisen etiikkakouluttajien verkoston luominen yliopistoihin ja muihin tutkimusorganisaatioihin. Neuvottelukunnan arvion mukaan tämä koulutusmuoto ei ole toiminut toivotulla tavalla. Muun muassa osallistujien ja aiheiden kattavuudessa on ollut ongelmia. Suomessa on kuitenkin ilmestynyt viime vuosina useampia tutkimuseettiä käsitteleviä oppikirjoja, joten tuoretta oppimateriaalia on runsaasti kouluttajien käytettävissä. Se on ehkä kuitenkin liian yleisluontoista ja kaivattaisiin enemmän tieteenalakohtaista materiaalia. Entistä tärkeämmäksi koetaan se, että tutkimuseettiä on jokaisella tieteenalalla osa normaalia tutkimusmenetelmäkoulutusta eikä mikään erillinen, muusta opetuksesta erillään oleva jakso.

Opetuksen ja koulutusmateriaalin kehittäminen

Syksyllä 2006 tutkimuseettinen neuvottelukunta järjesti kutsuvierassymposiumin ”Education in research ethics”, jossa keskusteltiin tutkimuseettisen opetuksen tärkeydestä, opintojen oikeasta ajoittamisesta ja vaihtoehtoisista opetusmuodoista.

Tulevalla toimikaudella neuvottelukunta pyrkii olemaan yhteistyössä korkeakoulujen etiikkakouluttajien kanssa parhaiden opetusmuotojen ja koulutusmateriaalin edelleen kehittämiseksi ottaen huomioon muun muassa tutkimusympäristön muutokset, yhteiskunnan toiveet sekä tutkimuksen ja tutkimusrahoituksen kansainvälistymisen. Lisäksi huomioon otetaan ammattikorkeakoulujen erityistarpeet.

Etenkin lasten ja nuorten tutkimuksen etiikasta samoin kuin sosiaalityön tutkimuksen etiikasta on tulossa useita oppikirjakäyttöön tarkoitettuja julkaisuja. Neuvottelukunnan pääsihteeri on osallistunut näihin hankkeisiin. Myös edellisen neuvottelukunnan puheenjohtajan tarkoituksena on laatia Tutkimusetiikan ABC-kirja. Aikataulusta ei ole tarkempaa tietoa.

Neuvottelukunta jatkaa käsittelemiensä tapausten anonymisointia koulutuskäyttöön. Tapausselesteita julkaistaan neuvottelukunnan kotisivulla.

4. Tutkimuseettisten väärinkäytösten selvitysprosessien kehittäminen ja seuraaminen

Tutkimuseettisten ongelmien selvittämisessä on tärkeää, että asia käsitellään alusta alkaen oikeudenmukaisesti, puolueettomasti, nopeasti ja kaikkia osapuolia kuullen. Koska epäilyä hyvän tieteellisen käytännön loukkaamisesta ei voi esittää anonyymisti, ongelmaksi koetaan usein epäilyn esittäjän rooli ja oikeusturva. Tutkimuseettinen neuvottelukunta kerää säännöllisesti tietoa yliopistoilta ja muilta tutkimuslaitoksilta niissä käsitellyistä hyvän tieteellisen käytännön loukkausepäilyistä, mutta empiirinen tieto ns. ruohonjuuritason tapahtumista (esimerkiksi hyvän tieteellisen käytännön loukkausten todellinen määrä), toimintaympäristöistä (institutionaaliset puitteet eettisesti kestäväälle tutkimukselle) ja asenteista (eettisesti kestävään tutkimukseen kannustava tutkimuskulttuuri) puuttuu.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on pitänyt tarpeellisena, että esimerkiksi plagiointitilannetta ryhdyttäisiin selvittämään. Asiasta ei ole juurikaan tutkimustietoa, mutta oletamus on, että plagiointia esiintyy enemmän kuin mitä tulee julkisuuteen. Neuvottelukunta on esittänyt jo vuonna 2008 opetusministeriölle, että ministeriö järjestäisi plagiointia koskevan tutkimushankkeen käynnistämiseksi avoimen haun. Se on edelleen ajankohtainen hanke.

5. Tiedottaminen

Neuvottelukunta jatkaa aktiivista tiedotustoimintaa sidosryhmilleen ja laajemmalle yleisölle artikkelien, haastattelujen ja lehdistötiedotteiden muodossa.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan verkkosivuja, jotka toimivat osoitteessa www.tenk.fi, kehitetään edelleen ja päivitetään aina tarvittaessa. Verkkosivuille kerätään muun muassa järjestettyjen seminaarien esitykset, niille on rakennettu linkit muihin kansallisiin neuvottelukuntiin ja eri ammattieettisiin instituutioihin sekä niiden ohjeistoihin.

6. Kansallinen ja kansainvälinen verkottuminen

Neuvottelukunta osallistuu aktiivisesti kansalliseen ja kansainväliseen tutkimuseettiseen keskusteluun tieteellisten artikkeleiden ja sanomalehtikirjoitusten välityksellä. Lisäksi puheenjohtaja, monet jäsenet ja pääsihteeri ottavat aktiivisesti osaa tutkimuseettiikkaa käsitteleviin kansallisiin ja kansainvälisiin seminaareihin ja kokouksiin. Kansainvälinen verkottuminen sai uuden sysäyksen syksyllä 2007, kun neuvottelukunta osallistui ensimmäiseen tutkimuseetiikan maailmankongressiin Lissabonissa ja loi siellä yhteistyösuhteita muun muassa muihin pohjoismaisiin toimijoihin, Euroopan komissioon, OECD:hen, Euroopan tiedesäätöön (ESF) sekä Yhdysvaltain ja Ison-Britannian asiantuntijatahoihin. Lisäksi neuvottelukunta seuraa Lissabonin kokouksessa esiin tulleiden teemojen jatkokehittelyä EU:ssa, OECD:ssä ja muilla foorumeilla. Puheenjohtaja toimii Suomen edustajana ALLEA:n tutkimuseettiikkaa käsittelevässä ”Science and Ethics”-pysyväiskomiteassa.

Humanististen ja yhteiskuntatieteellisten alojen saadessa aikaisempaa merkittävämmän roolin tutkimuseettisen neuvottelukunnan toiminnassa joudutaan pohtimaan myös uusien yhteistyötahojen etsimistä. Jo nyt Tampereen yliopiston yhteydessä toimiva Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto ja THL:n yhteydessä toimiva Rekisteritutkimuksen tukikeskus ovat osoittautuneet hyödyllisiksi yhteistyökumppaneiksi.

Kansallisten eettisten neuvottelukuntien välinen yhteistyö

Kansalliset eettiset neuvottelukunnat – tutkimuseettinen neuvottelukunta, valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta (ETENE) ja sen lääketieteellinen tutkimuseettinen jaosto (TUKIJA), biotekniikan neuvottelukunta (BTNK), geenitekniikan lautakunta (GTLK) ja koe-eläintoiminnan yhteistyöryhmä (KYTÖ) – ovat tehneet tiivistä yhteistyötä jo

useamman vuoden ajan. Neuvottelukuntien puheenjohtajat ja pääsihteerit jatkavat perinnettään kokoontua silloin tällöin pohtimaan tutkimusetiikan ajankohtaisia kysymyksiä. Yhteisten kiinnostuksen kohteiden löytäminen ei kuitenkaan ole aivan yksinkertaista.

EU- yhteistyö

Eurooppalaiset etiikkakomiteat (National Ethics Committees) tekevät yhteistyötä kokoontumalla puolivuositaisiin foorumitapaamisiin (ns. ”NEC-forumit”), joissa vaihdetaan tietoa jäsenmaiden kokemuksista ja parhaista käytänteistä etiikkaan ja tieteeseen liittyvissä kysymyksissä.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta seuraa aktiivisesti myös muiden eurooppalaisten tieteen etiikkaa käsittelevien organisaatioiden, kuten the European Group on Ethics in Science and New Technologies (EGE) ja The European Conference of National Ethics Committees (COMETH), toimintaa. Neuvottelukunnan pääsihteeri jatkaa myös osallistumistaan Suomen Akatemian koordinoiman EU:n 7. puiteohjelman Tiede yhteiskunnassa – ohjelman kansallisen tukiryhmän toimintaan.

Muu kansainvälinen yhteistyö

Tutkimuseettinen neuvottelukunta pyrkii tiedottamaan omasta toiminnastaan ja toimintamalleistaan myös kansainvälisellä tasolla. Neuvottelukunnan laatima ohjeistus ”Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen”, sekä kansallisten eettisten neuvottelukuntien yhteisesite ”Tutkimuksen eettinen arviointi Suomessa” ovat saatavana myös englanninkielisinä versioina. Myös ihmistieteiden eettiset periaatteet ovat saatavissa englanniksi.

Osoituksena kiinnostuksesta Suomen järjestelmää kohtaan voidaan pitää sitäkin, että ulkomaisista yliopistoista käy toisinaan delegaatioita tutustumassa Suomen tutkimuseettisen neuvottelukunnan toimintaan.

Syksyllä 2007 järjestetyn ensimmäinen kansainvälinen tutkimuseiikan maailmankonferenssin – World Conference on Research Integrity – vahvisti neuvottelukunnan omaa käsitystä siitä, että neuvottelukunnan ohjeistus ja suomalainen malli tutkimuseiikan alalla on kansainvälisesti korkealla tasolla ja Suomella saattaisi olla annettavaa myös kansainväliselle yhteistyölle niin EU-tasolla kuin maailmanlaajuisesti. Kesällä 2010 järjestettävässä toisessa tutkimuseiikan maailmankonferenssissa Singaporessa on puhujana myös neuvottelukunnan edellinen puheenjohtaja, professori Eero Vuorio.

Ihmistieteiden alalle luotu eettinen ennakoarviointijärjestelmä on herättänyt runsaasti kansainvälistä kiinnostusta, mistä osoituksena voidaan pitää muun muassa sitä, että edellisen neuvottelukunnan jäsen, kehittämisspäällikkö Arja Kuula Yhteiskuntatieteellisestä tietoaarkistosta on kutsuttu kesäkuussa 2010 New Yorkissa järjestettävään konferenssiin ”IASSIST Conference 2010: Social Data and Social Networking: Connecting Social Science Communities across the Globe” kertomaan suomalaisesta ihmistieteiden ennakoarviointijärjestelmästä ja sen periaatteista.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta
Hallituskatu 2B
00170 HELSINKI

puh. (09) 2286 9234
www.tenk.fi